

Hlad'o, Petr

Dynamika rozhodování žáků základních škol o další vzdělávací dráze

Studia paedagogica. 2010, vol. 15, iss. 2, pp. [87]-104

ISSN 1803-7437 (print); ISSN 2336-4521 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115423>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DYNAMIKA ROZHODOVÁNÍ ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL O DALŠÍ VZDĚLÁVACÍ DRÁŽE¹

DYNAMICS IN PUPILS' DECISION-MAKING ABOUT FURTHER EDUCATIONAL PATHWAYS

PETR HLAĐO

Abstrakt

Ústředním tématem příspěvku je rozhodování žáků základních škol o další vzdělávací dráze. Volba další vzdělávací dráhy představuje závažnou etapu v celoživotním procesu kariérového vývoje. Českými žáky je obvykle uskutečňována před ukončením povinné školní docházky a vzhledem k vývojovým specifikům pubescence je spojena s řadou náročných momentů. Za účelem zjištění relevantních informací o volbě další vzdělávací dráhy žáků na konci základní školy bylo v letech 2007–2009 realizováno longitudinální empirické šetření s cílem zmapovat a popsat významné aspekty a rizika tohoto procesu. V textu je objasněn identifikovaný sedmifázový model průběhu volby další vzdělávací dráhy žáků a časové určení vybraných aspektů rozhodovacího procesu.

Klíčová slova

volba další vzdělávací dráhy, volba střední školy, volba povolání, kariérové rozhodování

Abstract

The contribution gives account of selected conclusions of a longitudinal research carried out in 2007 to 2009, focusing on the choice of further educational pathways with lower secondary school pupils. Many experts have

¹ Příspěvek vznikl jako výsledek řešení projektu číslo MUNI/41/037/2008 *Volba povolání dospívajících v kontextu rodiny* financovaného v roce 2008 Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity a jeho výsledky jsou součástí projektu „Inovaci odborného, pedagogického a manažerského vzdělávání ke zvýšení konkurenceschopnosti“ (číslo projektu: CZ.1.07/2.2.00/07.0158), realizovaného v rámci OP VK, řešeného za finanční podpory MŠMT ČR a EU.

pointed out that pubescents are not mature enough to make a responsible choice. In view of the characteristics of the Czech educational system, the decision-making process is very difficult, with a number of critical moments. The main objective of this article is to describe the process of choosing the educational pathway a pupil is going through between lower and upper secondary education. A seven-phase-model of the decision-making process is identified, as is the timing of some of the involved aspects and the pupil's attitudes to the choice of their further educational pathways.

Keywords

choice of further educational pathway, secondary school choice, career choice, career decision-making

Úvod

Téma volby další vzdělávací dráhy žáků na konci povinné školní docházky u nás nebylo dlouhou dobu empiricky zpracováno. Přestože se v posledních letech zájem o tuto oblast zvýšil a bylo možné zaznamenat některé výzkumné projekty i publikace (např. Pavelková, 2002; Katrňák, 2004; Profi-volba, 2005; Smetáčková, 2005; Walterová, Greger, Novotná, 2009a, 2009b), stále je to problematika do velké míry neprobádaná. Kromě toho jde o téma interdisciplinární, což se odráží jak v rozličných východiscích, zkoumaných problémech a výzkumných záměrech jednotlivých vědních oborů, tak ve výzkumných přístupech a používaných metodách. Jelikož se ohniska zájmu pedagogiky liší od ostatních společenských věd, považujeme za důležité zabývat se aktuálními otázkami volby další vzdělávací dráhy žáků z hlediska této vědecké disciplíny.

V příspěvku budeme prezentovat dílčí výsledky empirického šetření, které přináší poznatky o průběhu volby další vzdělávací dráhy žáků základních škol a časovém určení vybraných aspektů rozhodovacího procesu.

Vymezení konceptu volby další vzdělávací dráhy

Pro rozhodovací proces spojený s tranzicí žáků mezi nižším a vyšším sekundárním vzděláváním jsou používána různá označení. Jsou jimi volba povolání, prvotní volba povolání, první směrová volba, volba střední školy, profesní orientace, volba další vzdělávací cesty, volba další vzdělávací dráhy, profi-volba, párování, alokace žáků aj. Terminologickou rozrůzněnost diskutují např. Walterová, Greger a Novotná (2009a, 2009b).

Ve shodě s argumentací jmenovaných autorů se odkláňáme od vnitřně diverzifikovaného konceptu volby povolání. Zásadní otázkou, kterou si musejí žáci na konci základní školy zodpovědět, je, zdali chtějí pokračovat v dal-

ším vzdělávání na střední škole, nebo si budou hledat zaměstnání. Faktem zůstává, že u nás i v zahraničí většina žáků pokračuje v dalším vzdělávání na různých typech středních škol a jen malá část vstupuje přímo do pracovního procesu. Kurikulární politika státu a tendence na trhu práce dále ukazují postupné snahy ustupovat od úzce oborově zaměřeného vzdělání a naopak připravovat jedince pro co možná nejširší oblast uplatnění a podporovat rozvoj přenositelných kompetencí. Tento trend je v zahraničí již delší dobu znatelný, neboť tam na úrovni vyšší sekundární školy prochází všeobecným vzděláváním větší část populace než v České republice (srov. Highlights, 2009).

Vezmeme-li v úvahu malou míru participace absolventů základních škol na trhu práce a skutečnost, že část z nich odchází na gymnázia nebo do středních odborných škol, které nejsou v přímé vazbě na konkrétní povolání, je logickou otázkou, co žáci na konci základní školy skutečně volí – *další dráhu vzdělávání*, nebo *povolání*?

Domníváme se, že se žáci na konci základní školy rozhodují převážně o své vzdělávací dráze. Nepopíráme, že u některých jedinců jde v této etapě zároveň i o volbu profese. Ta je ale vesměs prováděna prostřednictvím výběru určitého oboru vzdělání na střední škole, který ke konkrétní profesi postupně orientuje.

Koncept volby povolání má podle nás své zázemí především v odborném školství, do kterého odchází pouze část absolventů základních škol, a proto pro označení přechodu žáků mezi základní a střední školou považujeme za pregnantnější termín *volba další vzdělávací dráhy*. Jeho základ tvoří pojem vzdělávací dráha, který znamená „přechod jedince různými stupni a druhy škol, respektive institucí formálního vzdělávání, během jeho života“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 294). Volbou další vzdělávací dráhy v našem příspěvku chápeme rozhodovací proces, před kterým stojí žáci druhého stupně základní školy na konci povinné školní docházky, charakterizovaný volbou typu střední školy, oboru vzdělání a konkrétní vzdělávací instituce.

Význam volby další vzdělávací dráhy pro člověka

Souhlasíme s Trhlíkovou, Vojtěchem a Úlovcovou (2008b), že vzdělání je v moderní individualizované společnosti jedním z klíčových faktorů, který prostřednictvím vykonávané profese a úrovně finančního ohodnocení určuje sociální postavení jednotlivce na společenském žebříčku. Zvolená vzdělávací dráha velkou měrou ovlivňuje i úspěšnost na trhu práce a možnost pokračovat v terciárním vzdělávání. Zdali zvolená vzdělávací dráha odpovídá předpokladům a zájmům člověka, je podstatné rovněž z hlediska zdravého rozvoje osobnosti, individuální spokojenosti, úspěšnosti a využití jeho společenského potenciálu (srov. Holland, 1997).

Volba další vzdělávací dráhy představuje závažnou etapu v celoživotním procesu kariérového vývoje, neboť žáky významným způsobem směřuje, ovlivňuje jejich blízkou i vzdálenější profesní perspektivu a řadí se tak mezi nejdůležitější kroky v lidském životě. V této souvislosti je třeba upozornit, že se vzhledem k nízkému věku žáků a charakteristikám českého vzdělávacího systému jedná o náročné rozhodování.

Volba další vzdělávací dráhy je českými žáky obvykle uskutečňována v posledním ročníku základní školy. Psychologové zabývající se kariérovým vývojem člověka se shodují, že žáci ještě nejsou pro zodpovědnou volbu dostatečně zralí (srov. Ginzberg et al., 1951; Super, 1980, 1996; Vágnerová, 2005). Mladým lidem chybějí informace o možnostech vzdělávání a světě práce a vzhledem k nízkému stupni sebepoznání nevědí, jakým individuálním potenciálem disponují. Podle Hřebíčka (1987) není v jejich silách plně obsáhnout a pochopit všechny závažné objektivní determinanty tohoto rozhodování a ani se plně vyznat v sobě samých.

Důsledkem je, že se poměrně často nerozhodují optimálně, brzy přicházejí na to, že jejich volba nebyla správná a v řadě případů jsou nuceni provést reorientaci (srov. Hořánková, 1995). Příčinou nespokojenosti není ani tak úroveň zvoleného vzdělání jako příprava v oboru, který neodpovídá jejich zájmům nebo představuje určitá omezení při výběru dalšího studia v terciárním vzdělávání. Celkově nepříznivou situaci potvrzuje i skutečnost, že podíl středoškoláků, kteří zůstávají po absolvování školy ve svém oboru, klesá (srov. Křížová, Trhlíková, Úlovcová, 2008; Trhlíková, Vojtěch, Úlovcová, 2008a).

Metodologie empirického šetření

Za účelem zjištění relevantních informací o rozhodování žáků základních škol při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání jsme v letech 2007–2009 realizovali longitudinální empirické šetření. Jeho cílem bylo mj. zmapovat a popsat průběh, významné aspekty a rizika procesu volby další vzdělávací dráhy, kterým aktuálně procházejí čeští žáci na konci základní školy.

V příspěvku předkládáme závěry, které odpovídají na dvě specifické **výzkumné otázky**: (1) *Jaké jsou dílčí etapy rozhodovacího procesu volby další vzdělávací dráhy u žáků základních škol a řešené úkoly?* a (2) *Kdy se začínají žáci zabývat otázkami volby další vzdělávací dráhy a kdy činí konečné rozhodnutí?*

Výzkum byl založen na designu **případové studie**. U vybraných žáků základních škol jsme v posledním roce a půl před ukončením povinné školní docházky sledovali proces volby další vzdělávací dráhy. V rámci výzkumného šetření bylo zkoumáno celkem osm případů: Tomáš, Gábina, Monika, Barbora, Michala, Honza, Soňa a Daniel.²

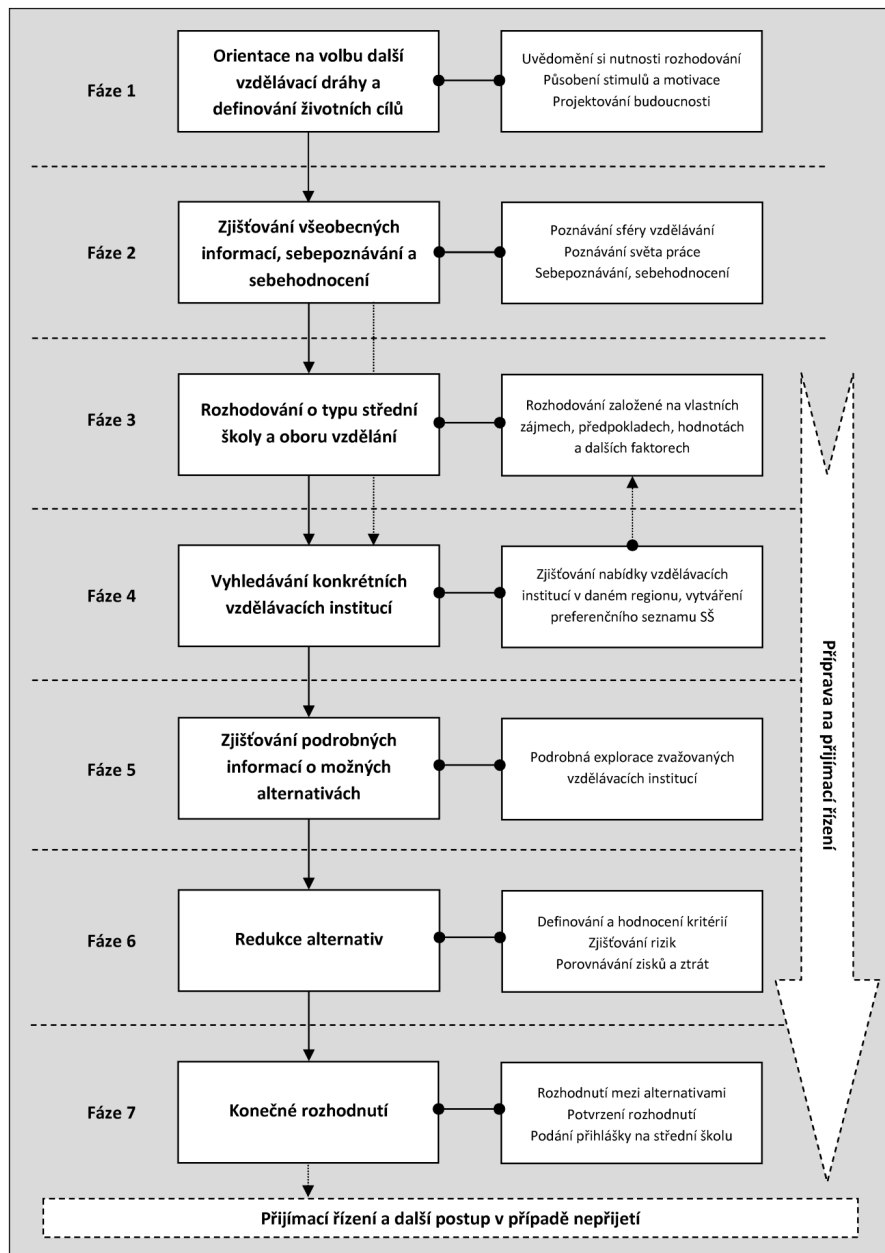
Při **vzorkování** byli hledáni žáci se *školním prospěchem* (v prvním a druhém pololetí sedmé třídy a v prvním pololetí osmé třídy) do průměru 2,0. Toto kritérium bylo zvoleno záměrně, neboť horší školní prospěch představuje v současném systému přijímacího řízení na střední školy, postaveném na přijímání uchazečů o studium mnohdy jen na základě dosaženého průměrného prospěchu, limitující faktor (srov. Hlad'o, 2009). Poněvadž na rozhodování žáků významně působí rodina a rodiče (srov. Hlad'o, 2010), při vzorkování byla pozornost zaměřena i na *charakteristiky rodičů*. Otec i matka zkoumaných žáků dosáhli středoškolského vzdělání ukončeného maturitní zkouškou, případně vzdělání vyššího, a v průběhu volby další vzdělávací dráhy žáků byli zaměstnaní. Pro rodiče bylo typické, že volný čas trávili aktivní formou společně se svými dětmi, žáci měli možnost navštěvovat různé zájmové kroužky, kulturní aktivity (např. návštěvy divadla, kina, koncertů, výstav) aj. Tyto skutečnosti byly zjišťovány anamnézou žáka a rodiny. Zkoumání byli žáci s optimálním výchovným přístupem rodičů. Ze standardizovaného psychologického testu ADOR – Adolescent o rodičích, který byl administrován žákům, vyplynulo, že rodiče měli pozitivní zájem o žáka (faktory pozitivní zájem vs. hostilita), umožňovali mu samostatnost, přiměřeně kontrolovali jeho chování (faktory direktivní přístup vs. autonomie) a byli důslední, tzn. že v různých situacích se chovali shodně (faktor nedůslednost). Účastníci *bydleteli a základní školu navštěvovali* v Brně a v městech v blízkém okolí (velikost města od 3 tis. do 22 tis. obyvatel).

Hlavní **metodou sběru dat** byly opakované hloubkové polostrukturované rozhovory. Se žáky, ale i jejich rodiči, jsme v různých časových etapách vedli celkem čtyři rozhovory (vyjma případu Honzy, s nímž byly realizovány pouze dva rozhovory z důvodu pozdějšího zařazení do výzkumu) – první v průběhu 2. pololetí 8. ročníku, druhý na počátku 1. pololetí 9. ročníku, třetí na počátku 2. pololetí 9. ročníku a čtvrtý v období po přijímacích zkouškách na střední školu. Otázky rozhovorů byly koncipovány tak, aby zachycovaly různé časové dimenze. Zjišťováno bylo retrospektivní nazírání účastníků výzkumu na již proběhlý rozhodovací proces, hodnocení aktuální situace a představy žáků o budoucnosti.

Doplňujícími výzkumnými metodami byly anamnéza žáka a rodiny, studium dokumentů a standardizované psychologické testy. Všechna data byla digitalizována, aby mohla být archivována v počítači a průběžně analyzována s pomocí počítačového programu ATLAS/ti. Poznatky, prezentované v předkládaném příspěvku, vycházejí převážně z analýzy rozhovorů se žáky. Rozhovory s rodiči sloužily k verifikaci a doplnění výpovědí žáků.

² Při transkripci rozhovorů byly pro všechny osoby použity pseudonymy, aby nemohla být rozpoznána jejich identita. Změněny byly rovněž názvy středních škol v následujícím textu.

Obrázek č. 1: Sedmifázový model průběhu volby další vzdělávací dráhy u žáků

Použité **analytické postupy** byly postaveny na kombinaci analytických technik zakotvené teorie Strausse a Corbinové (1999), převážně otevřeného a axiálního kódování, a návrhů analýzy dat případových studií Milese a Hubermana (1994).

Jelikož bylo naše šetření založeno na kvalitativním přístupu, je třeba vzít v úvahu jeho metodologické limity, tedy skutečnost, že závěry nelze zobecňovat na širokou populaci. V souladu s Lincolnovou a Gubou (1985) předpokládáme, že jsou výsledky přenositelné na kontext shodný s kontextem naší případové studie (více informací viz Hladů, 2009).

Díličí etapy volby další vzdělávací dráhy u žáků

Volbu další vzdělávací dráhy žáků jsme zkoumali z časového a procesuálního hlediska. Analýzou vývoje jsme identifikovali díličí etapy rozhodování a úkoly, které byly v jejich rámci řešeny. Na tomto podkladě jsme zpracovali **sedmifázový model průběhu volby další vzdělávací dráhy u žáků** (viz obr. 1).

Přestože se modely, které popisují proces kariérového rozhodování, v zahraničí řadí mezi významná témata výzkumu volby další vzdělávací dráhy (srov. Gati, Asher, 2001; Esbroeck, Tibos, Zaman, 2005; Germeijs, Verschueren, 2006; Hirschi, Läge, 2007), sami jsme při koncipování sedmifázového modelu průběhu volby další vzdělávací dráhy u žáků vycházeli pouze ze získaných empirických dat.

Fáze 1 – Orientace na volbu další vzdělávací dráhy a definování životních cílů

V první fázi docházelo u zkoumaných žáků k uvědomění si blížícího se konce povinné školní docházky, přechodu mezi nižším a vyšším sekundárním vzděláváním a nutnosti zabývat se rozhodováním o další vzdělávací dráze. K počátku rozhodovacího procesu nedocházelo u žáků samovolně, ale bylo iniciováno působením stimulů, činitelů a okolností, které uvažování o další vzdělávací dráze podněcovaly.

Primární role byla přisuzována rodičům, kteří povzbuzovali přemýšlení žáků o této problematice zejména prostřednictvím komunikace v rodině. *Prostě jen jsme se s rodiči bavili, co bych chtěl dělat za školu a tak.* (Tomáš); *Vždycky když se tak nějak začnu s rodiči bavit, tak přijde řeč na to, jakože na kterou tu školu, jestli už vím (...).* (Barbora); *No, tak rodiče na mě tlačí, že bych si měla nějakou tu školu třeba vybrat, nebo at' o tom aspoň přemýšlím.* (Michala)

Kromě rozhovorů a diskuzí byly významné aktivity organizované rodiči a zprostředkování informačních materiálů, které měly obdobné efekty. Pří-

kladem je společná návštěva veletrhu středních škol, poskytnutí tištěných publikací, upozornění žáka na informace dostupné na internetu apod.

Dalším stimulem, který byl v rozhovorech se žáky zmiňován, byly aktivity základní školy realizované v rámci formálního kurikula. Obvykle měly podobu výchovy k volbě povolání, která byla u studovaných případů nejčastěji uskutečňována ve vyučovacích hodinách praktických činností a občanské výchovy. V těchto předmětech se žáci seznamovali se vzdělávacím systémem, jeho nabídkou, světem práce, náplní a požadavky jednotlivých profesí, informační základnou pro volbu další vzdělávací dráhy atd. *Prostě jako paní učitelka nám říkala víceméně, jaký školy jsou. Jaký oblasti, jestli střední, gymnázia a tak. (...) U mě to mělo hlavně vliv, že se nad tím zamyslím.* (Michala)

Neméně významné byly aktivity organizované základní školou. Jednalo se o různé poradenské a informační akce nebo exkurze. Žáky byla uváděna především návštěva informačního a poradenského střediska při úřadu práce.

Významnými stimuly byli rovněž třídní učitelé, výchovní poradci a další pedagogové základní školy, kteří žáky v posledních ročnících povinné školní docházky záměrně upozorňovali na nutnost rozhodnout se pro konkrétní střední školu a na blížící se přijímací řízení. *Taky učitelky nám to o té volbě střední říkaly ve škole.* (Monika); *Jo tak, třídní učitelka o tom [o volbě další vzdělávací dráhy] tak nějak mluvila.* (Michala)

Specifickým stimulem volby další vzdělávací dráhy bylo plánování vlastní budoucnosti. Přestože plánování budoucnosti, zvláště profesní, působilo jako stimul, nebylo žáky jednoznačně vztahováno k volbě další vzdělávací dráhy. Na základě získaných dat ho však považujeme za imanentní složku první fáze volby další vzdělávací dráhy. Zároveň můžeme konstatovat, že u žáků s nízkou mírou motivace k plánování budoucnosti se projevovaly tendence otázky vztahující se k volbě další vzdělávací dráhy odsouvat na pozdější dobu nebo je vytěšňovat.

Stanovit přesný počátek první fáze rozhodování nebylo u studovaných žáků zcela možné, neboť v rozhovorech uváděli pouze jeho přibližné časové vymezení a jednotlivé případy vykazovaly v této oblasti značnou variabilitu. Naše poznatky se shodují se zjištěním Fosketa a Hesketha (1997) u britských žáků, podle nichž je určit čas, ve kterém začínají žáci zvažovat volbu další vzdělávací dráhy, problematické. U Tomáše, Gábiny, Barbory a Honzy jsme prvotní orientaci na volbu další vzdělávací dráhy identifikovali již na začátku longitudinálního výzkumného šetření, tedy na konci 8. ročníku základní školy. Podle našeho zjištění však k intenzivnějšímu přemýšlení o otázkách spojených s první fází docházelo u žáků později, přibližně na začátku 1. pololetí 9. ročníku nebo v jeho průběhu.

Vysvětlení relativně pozdního počátku přemýšlení žáků o volbě další vzdělávací dráhy spatřujeme v nízké vnější motivaci, vycházející ze skutečnosti, že k rozhodování u nich nedocházelo samovolně, ale bylo iniciováno půso-

bením stimulů. Jak bylo uvedeno, významným stimulem byli rodiče, kteří se svými potomky začali problematiku volby další vzdělávací dráhy intenzivněji řešit až od 9. ročníku.

Nízká byla rovněž vnitřní motivace žáků, daná faktem, že si žáci plány o profesní budoucnosti, jejichž definování vede k uvědomění si významu vzdělávání pro dosažení stanovených životních cílů, a tím i důležitosti rozhodování o další vzdělávací dráze, začali vytvářet až na konci 8. a v 1. pololetí 9. ročníku základní školy. Ukazuje se, že na počátku posledního ročníku základní školy má jasné profesní cíle a tomu odpovídající detailní plány jen nepatrná část žáků a podle zjištění Whitea (2007) je většina z nich připravena odložit rozhodování spojené s těmito tématy na pozdější dobu.

Na základě analýzy dat případové studie se domníváme, že motivace žáků je při volbě další vzdělávací dráhy významným fenoménem, neboť uvádí do pohybu psychické procesy žáků a vede k zodpovědnějšímu a aktivnějšímu přístupu v následujících fázích rozhodování.

Fáze 2 – Zjišťování všeobecných informací, sebepoznávání a sebehodnocení

Druhá fáze představovala zjišťování všeobecných informací o sféře vzdělávání a světě práce. Žáci se seznamovali s existujícím vzdělávacím systémem, typy středních škol, obory vzdělání, poznávali vybrané profese, jejich atributy, požadované vzdělání, osobnosti a zdravotní požadavky k jejich výkonu, v některých případech byla pozornost směřována k možnostem uplatnění profesí na trhu práce a vyhledávání dalších informací. Součástí této fáze byl proces sebepoznávání a sebehodnocení. U žáků docházelo k posuzování zájmů, schopností, vědomostí, dovedností, zdravotního stavu apod. s cílem posoudit vlastní předpoklady ve vztahu k požadavkům sféry vzdělávání a světa práce.

Naše zjištění jsou shodná s tvrzením Hartunga, Porfeliho a Vondraceka (2005), že na začátku pubescence se objevuje vědomé, koncentrované a dynamické zkoumání světa práce a vzdělávání a cílově směřované srovnávání získaných informací s vlastními předpoklady.

Tato skutečnost je do velké míry ovlivněna rodinným prostředím a podobou rodinných procesů. Kvalita vztahů mezi rodiči a žákem v období pubescence ovlivňuje řadu poznávacích procesů souvisejících s rozhodováním o další vzdělávací dráze. Pokud spolu rodina tráví přiměřené množství času, společně strávený čas je naplněn emocionální podporou, komunikací o problémech, potřebách a budoucnosti dítěte, mohou rodiče příznivě ovlivňovat sebepoznávání a sebehodnocení svých potomků, jejich poznávání světa práce a vzdělávání a sloužit jako efektivní zdroj rad, informací a vzorů v této

oblasti. Kracke (1997) zjistil, že kladné postoje rodičů k žákům a jejich zájem o ně pozitivně koreluje s kariérovým poznáváním. Příznivé interakce a vazby v rodině vedou k vyšší míře samostatnosti žáků a podstupování rizik při zkoumání světa práce a vzdělávání (Altmanová, 1997; Ketterson, Blustein, 1997).

Fáze 3 – Rozhodování o typu střední školy a oboru vzdělání

Na podkladě předcházejících kroků žáci ve třetí fázi zvažovali typ střední školy, na kterém by chtěli po absolvování základní školy studovat, a obor vzdělání. Rozhodování bylo v této fázi založeno na bilancování zájmů, zaměřenosti osobnosti a předpokladů, vyhraněnosti představ o budoucnosti a dalších faktorech. *Podle čeho jsem si vybírala střední školu? Aby to splňovalo moje zájmy, abych tam byla spokojená. Aby to toho člověka bavilo a aby nešel na tu školu jen proto, že někdo řekl, at' tam jde.* (Monika); *Já jsem se rozhodl pro to gymnázium, že je to za prvé blízko, a za druhé, že mi to vyhovuje v tom, že je to všeobecný a že jsem nevěděl, jak dál, takže se ještě rozmyslím mezi téma čtyřma letama.* (Honza)

Rodina byla u studovaných jedinců při rozhodování o typu střední školy a oboru vzdělání spíše zdrojem široké orientace na určitý obor prostřednictvím informací a zkušeností, které svým potomkům předávala. Rodina však v některých případech působila i tím, že vyjadřovala očekávání nebo vyvolávala tlak směřující k volbě určitého typu střední školy nebo oboru vzdělání. *Chtěla bych teda, aby to byla střední škola, nepreferuji zatím v jejím případě učební obor. Pokud by to ale byl učební obor a byl by s maturitou a bylo by to její velké přání, tak bych to asi dokázala akceptovat, ale učební obor bez maturity si myslím, že bych jí rozmluvila.* (matka Michaly); *Ona by chtěla pořádně tu konzervatoř, jenže já jí říkám: „Co s konzervatoří? Umím brát na housle, na flétnu, ale co pak?“* (matka Soni); *Já jsem to Monice nastínila, včetně toho, že z jejího rodičovského hlediska bych si nepřála (...). Takže jsem jí vysvětlila (...). To už jsem se snažila na ni tlačit.* (matka Moniky)

Jiným případem vlivu rodiny bylo působení na budování identity. Rodiče otevřeně hodnotili schopnosti žáka, vyjadřovali přesvědčení o jeho předpokladech, a tím podporovali nebo tlumili uvažování o určitých typech středních škol nebo oborech vzdělání. *Debatovali jsme společně s ním. Jednak se nám nezdálo, že by měl tak vybraněný zájem pro tu průmyslovku. To gymnázium vlastně oddálí to rozhodnutí toho dalšího oboru o ty čtyři roky, takže proto jsme se rozhodli.* (otec Honzy); *Na té průmyslovce si nejsou jistí, protože když mám dobré známky ve škole, jestli třeba nemám na víc než na průmyslovku. Proto možná to gymnázium.* (Honza)

Ve třetí fázi bylo možno vysledovat několik negativních momentů. Žáci v rozhovorech uváděli, že je pro ně nejdůležitější vybrat si typ střední školy a obor vzdělání, který je bude zajímat a bavit. Studovaní žáci se proto v této souvislosti snažili nalézt akceptovatelné profesní zájmy, které ovlivnily vol-

bu oboru vzdělání a sekundárně typ střední školy. Tento úkol se nepodařilo splnit Michale, pro kterou se zájmová nevyhraněnost stala překážkou volby odborného vzdělávání, což se projevilo ve snaze odsunout rozhodnutí o oborovém zaměření na pozdější dobu.

Monika a Soňa nebyly schopny transformovat svá profesní přání a cíle do kategorií typu střední školy či oboru vzdělání. V těchto dvou případech byla třetí fáze vynechána a žákyně přešly přímo k fázi vyhledávání konkrétních vzdělávacích institucí. Hlavní příčiny, proč došlo k vynechání třetí fáze a žákyně začaly nahodile vyhledávat přímo vzdělávací instituce, jsme shledali v jejich povrchním přístupu k úkolům první a druhé fáze volby další vzdělávací dráhy. Monika a Soňa necítily potřebu zabývat se profesní budoucností a uvažování se snažily, stejně jako Michala, odložit na pozdější dobu. *Já to nechávám tak běžet, co bude. Já nad tím nepřemýšlím takhle vůbec. Třeba jak Gábina, že to má už naplánovaný, to já jsem úplně jinačí. Nemám vůbec nic dopředu jasného.* (Monika)

Z tohoto důvodu neměly projekty profesní budoucnosti u žákyň přesný obsah, který by je směřoval k výběru typu střední školy a oboru vzdělání. Na základě studia případů Moniky a Soni, v komparaci s přístupem ostatních žáků, kteří byli při řešení úkolů prvních dvou fází úspěšnější, lze konstatovat, že na zvažování typu střední školy a oboru vzdělání měla vliv především míra vyhraněnosti představ jedince o profesní budoucnosti a schopnost transformovat profesní aspirace do individuálního projektu profesní budoucnosti.

Dále je třeba zmínit skutečnost, že žáci dostupné možnosti posuzovali nejprve podle svých zájmů a až následně z hlediska schopností. Z komparace psychologických testů a výpovědí v rozhovorech byla navíc patrná tendence žáků přeceňovat do značné míry vlastní předpoklady.

Podle teoretiků kariérového vývoje člověka je přitom pro období pubescence charakteristické, že se jedinci pokoušejí o volbu na základě sebepoznávání a sebehodnocení (srov. Ginzberg et al., 1951). Rozhodujícími faktory jsou zájmy (11.–12. rok), osobnostní předpoklady pro výkon povolání (13.–14. rok) a hodnoty (15.–16. rok). Ukazuje se, že při volbě další vzdělávací dráhy je nezbytné revidovat poznání vývojových možností žáků a zamyslet se nad požadavky, které jsou na ně při rozhodování kladeny.

Fáze 4 – Vyhledávání konkrétních vzdělávacích institucí

Podstatou čtvrté fáze bylo vyhledávání konkrétních vzdělávacích institucí, které odpovídaly stanovenému typu střední školy a vyučovaly zvolené obory vzdělání. Za tímto účelem využívali žáci různých informačních zdrojů. Především to byly tištěné katalogy středních škol, on-line databáze středních škol a burzy středních škol. *Ze školy si dceru donesla brožurku, ale to jí dala učitelka. Je fakt, že v té brožurce měla podškrtnuté školy, na kterých by eventuelně mohla zkusit*

zkoušky. Věděla, kde se dělají zkoušky, kde ne, a z čeho, takže určitě si to četla a v poslední fázi věděla, že chce jít na hotelovou střední školu. (matka Moniky); A potom jsem byla na těch veletrzích. No, bylo tam plno škol a chodili jsme a dostávali letáčky. Co jsem měla najít na internetu, tak tam jsme se zastavovali a tam nám k tomu něco řekli. (Soňa)

V případě, že žáci neměli z různých důvodů ujasněn typ střední školy nebo obor vzdělání, sloužily výše uvedené informační zdroje jako prameny inspirace. Ze škol, které odpovídaly představám a požadavkům žáků, byl vytvářen preferenční seznam středních škol. Preferenční seznamy měly zpravidla podobu soupisu škol, který zachycoval základní informace o názvu a adrese školy, oboru vzdělání, podmínkách přijímacího řízení, počtu přijímaných uchazečů apod. U zkoumaných případů osciloval počet škol v preferenčním seznamu v rozmezí od dvou do čtyř.

Při vytváření preferenčního seznamu škol hrály roli i skutečnosti, že se na ně hlásili spolužáci ze základní školy nebo zde již studovali kamarádi. (...) *chtěl bych tam jít, protože tam jde hodně děcek jako ze školy od nás. A tam jdou právě jako jako moji dva nebo tři nejlepší kámoši. Jako dá se říct jediní. (Tomáš)*

Fáze 5 – Zjišťování podrobných informací o možných alternativách

V páté fázi docházelo k podrobné exploraci zvažovaných vzdělávacích institucí. Ke zjišťování konkrétních informací o škole, podmínkách studia a formálním kurikulu sloužily žákům oficiální internetové stránky škol. K osobnímu seznámení se se školním prostředím, pedagogickým sborem, žáci využívali nejčastěji dnů otevřených dveří na školách. Žáci navštěvovali obvykle více škol, aby je mohli následně mezi sebou porovnávat a posuzovat subjektivně stanovená kritéria. *Křenová je hezčí, modernější, ale zároveň působí chladně. Na Elgartce jsem se cítila líp. (...) Já jsem šla na ten den otevřených dveří a to pedagogické bycenm jsem hned vyloučila, jak jsem to viděla, protože je to církevní škola a přece jenom v každé třídě kříž, tak to mi taky nebylo úplně příjemný. (Gábina)*

Obdobnou úlohu měly reference o škole od osob ze sociálně významného okolí. Jako nejvýznamnější zdroj specifických informací o středních školách byli hodnoceni starší kamarádi, kteří školu navštěvují nebo dříve navštěvovali. Kamarádi zprostředkovávali žákům subjektivní hodnocení pedagogického sboru a jeho úrovně, školního kurikula, klimatu školy a další informace. *Kámošův bratr tam právě že je, tak jsem se s ním trošku bavil, co to obnáší a tak co tam je. (...) A tam jsou právě i někteří lidé od nás, tak jsem se jich ptal, jak jsou tam spokojení. (Tomáš)*

Žáci aktivně vyhledávali a posuzovali informace potřebné k volbě další vzdělávací dráhy (fáze 2–5) převážně v průběhu 1. pololetí 9. ročníku základní školy. Příčinou bylo, že v této době na žáky působili rodiče, kteří usilovali o aktivizaci svých potomků. Rodiče povzbuzovali žáky k zodpovědnému

řešení otázek volby další vzdělávací dráhy. Vedle motivace poskytovali žákům obecné i konkrétní informace a rady, aby mohli samostatně postupovat v rozhodovacím procesu, při poznávání sféry vzdělávání, světa práce a hledání konkrétních vzdělávacích institucí. *My jsme byli ti, kteří to s ní pořád dokola probírali. Ale já si myslím, že ona o tom s náma chtěla mluvit, chtěla slyšet náš názor, i když v podstatě jsme jí vždy na konci řekli, že rozhodnout se musí sama. Rozzebírala to s náma, takže řekla bych, že si o tom s náma chtěla povykládat.* (matka Michaly)

Fáze 6 – Redukce alternativ

V šesté fázi, do níž studovaní žáci přecházeli přibližně od počátku 2. pololetí 9. ročníku, docházelo ke kritickému uvažování o různých alternativách a jejich diferenciaci. Žáci definovali kritéria, která byla důležitá pro akceptovatelnou volbu vzdělávací instituce. Žáci posuzovali úspěšnost absolventů vybrané střední školy při přijímacích zkouškách do terciárního vzdělávání, vzdálenost školy od bydliště a její dostupnost veřejnými dopravními prostředky, hodnotili formální kurikulum, celkové dojmy z budovy a vnitřních prostor školy, jejího vybavení, atmosféry a pedagogických pracovníků.

Jak při zvažování typu střední školy a oboru vzdělání, tak při posuzování konkrétních vzdělávacích institucí byly žáky posuzovány podmínky a náročnost přijímacího řízení. Rozšířenou strategií žáků, ať již při rozhodování na úrovni typu střední školy, oboru vzdělání nebo konkrétní vzdělávací instituce, byla volba střední školy, která přijímací zkoušky nepořádá a uchazeče přijímá na základě průměrného prospěchu, popřípadě jiných měřítek. *No já přijímačky nechci dělat. (...) Kdyby se dělaly přijímací zkoušky, tak bych na tu školu asi nešla. (...) Vybírala jsem si, abych měla maturitu, a hlavně abych neměla přijímačky. Šla jsem na průměr.* (Soňa); *U nás ve třídě dělalo přijímačky vlastně jenom osm spolužáků, takže určitě vybírali hodně, aby nemuseli dělat přijímačky.* (Michala)

Následně docházelo k hodnocení těchto kritérií u všech položek obsažených v preferenčním seznamu středních škol. Dále byla zjišťována rizika, hodnoceny výhody a nevýhody, porovnávány zisky a ztráty spojené s konkrétními alternativami. Na této bázi docházelo k redukci alternativ, krystalizaci dílčích rozhodování do specifické prozatímní volby a přechodu k poslední fázi rozhodovacího procesu.

Fáze 7 – Konečné rozhodnutí

Sedmá fáze představovala konečné rozhodnutí mezi zvažovanými alternativami. Ukázalo se, že ne všichni studovaní žáci dokázali objektivně posoudit všechny atributy sféry vzdělávání a atributy člověka, a jejich konečné roz-

hodování bylo založeno na iracionální bázi. *Sympatičtější mi byla Elgartova. Tam mi to přišlo víc uvolněnější, na té škole, protože ta Křenová je víc podle těch pravidel.* (Barbora); *Jak jsem se cítila na té škole. Já jsem byla na dni otevřených dveří a tak nějak se mi líbilo, jak ta škola vypadá.* (Michala); *Byl se tam podívat a strašně se mu tam líbilo. Je tam hodně holek, takže velikánský plus.* (otec Tomáše)

U žáků, kteří neměli vyhraněné představy o budoucnosti, definována kritéria rozhodování a dostatek relevantních informací, docházelo k pochybování o správnosti rozhodnutí a hledání jeho potvrzení u rodičů a jiných osob ze sociálně významného okolí. *Najednou ona řekne: „Proč jsem nešla na gympl?“ A pak řekne, že je ráda, že tam nejde.* (matka Moniky); *On pořád chodil za manželem a ptal se, jestli udělal dobře, že si zvolil průmyslovku. Snažili jsme se mu vysvětlit, že je jeho rozhodnutí sice důležité, ale vždycky se dá změnit. (...) Ale i tak měl dlouhou dobu pochybnosti.* (matka Daniela)

Z hlediska časovosti je důležité zjištění, že pochybující žáci odkládali konečné rozhodnutí až do doby těsně před vyplňováním přihlášky na střední školu. *Ten týden před odevzdáváním přihlášek jsem si upřesnila ten seznam a den předtím jsme vybrali tu jednu školu. Mamka tam ještě zavolala, a tak se to nějak vybralo.* (Soňa)

Výjimku však netvořily ani případy, které dospěly k definitivnímu rozhodnutí až v den odevzdávání přihlášek. *Přihlášku jsem měla celou dobu vypsanou kromě té adresy školy a vlastně až ve škole jsem se rozhodla, na kterou školu půjdu. A přihláška byla i podepsaná.* (Barbora)

Po odevzdání přihlášky na střední školu

Konzistence ve výpovědích studovaných žáků naznačuje, že volba další vzdělávací dráhy pro ně odevzdáním přihlášky na střední školu nekončila. Zahrhovali do ní jak celé období před přijímacím řízením, tak samotný průběh přijímacího řízení a čekání na rozhodnutí vzdělávací instituce o přijetí či nepřijetí žáka. Pro tuto fázi bylo charakteristické zvýšené emoční prožívání žáků. *Bojím se, že při přijímacích zkouškách zasmatkuju, zblbnu matiku, nebudu nic umět. To se prostě jen tak nervům nedá poručit, aby si zrovna teď daly pokoj.* (Gábina); *Třeba tam přijdu a nebudu to moc namalovat, všichni kolem mě to budou mít namalovaný, a já tam budu jen tak stát a nebudu vědět, jak to namalovat. Bojím se, že se nikam nedostanu. První kolo nic, druhé kolo nic.* (Monika); *Vždycky přijde a řekne, mami, podívej na tuble školy, kolik se blánilo a kolik vzali. To je hrozný, to já tu matiku neudělám. Ona tu matiku pořád řeší. A je vidět, že z toboto má strach, že tam si není jistá.* (matka Barbory)

V případech, kdy nebyl žák na zvolenou střední školu v prvním kole přijímacího řízení přijat, docházelo k opětnému průchodu některými fázemi volby další vzdělávací dráhy a reformulaci původně definovaných cílů a kritérií.

Závěr

Výsledky empirického šetření ukázaly, že volba další vzdělávací dráhy nebyla u zkoumaných jedinců jednorázovým aktem, ale dlouhodobým rozhodovacím procesem, jenž probíhal v určitém systému. U žáků byla patrná snaha strukturovat rozhodování do dílčích kroků. Jednotlivé akty se postupně řetězily a ze zdánlivě nahodilých a elementárních jevů se kontinuálně profilovala volba další vzdělávací dráhy.

Volba další vzdělávací dráhy byla u žáků náročným úkolem, pro jehož vyřešení museli nejenom získat relevantní informace, ale i posoudit celou řadu faktorů a kritérií. Žáci při volbě další vzdělávací dráhy neměli vždy objektivní informace o světě práce a jednotlivých povoláních, tj. o nezbytných podmínkách zdravotních, požadovaných znalostech, dovednostech a především o skutečném výkonu povolání a jeho perspektivách na trhu práce, adekvátní znalosti vzdělávacího systému, tj. jeho struktury, nabídky, nároků jednotlivých typů a stupňů škol, formálního a neformálního kurikula apod., nepříznivý byl rovněž stupeň sebepoznání, tj. přehled o vlastních schopnostech, o nadání, způsobilosti, fyzických a psychických předpokladech, a v některých případech nejasné představy o vlastní budoucnosti zapříčiněné krátkodobou perspektivní orientací (srov. Pavelková, 2002).

Na konkrétních případech jsme měli možnost vysledovat, že se žáci z výše uvedených příčin dostávali nezdědka do situací, v nichž se sami neuměli orientovat a v různé míře pociťovali bezradnost. Navíc u nich docházelo ke ztrátě starých jistot, posiloval se požadavek orientace v nové situaci a stabilizace. Potřeba eliminace nejistoty byla studovanými žáky saturována hledáním sociální opory.

Přes postupující emancipaci z vázanosti na rodině a autoritách měli žáci tendenci obracet se při řešení úkolů spojených s volbou další vzdělávací dráhy primárně na své rodiče. Toto dilema mezi autonomií a závislostí žáků dokládají také další výzkumy provedené v českém prostředí (srov. Walterová, Greger, Novotná, 2009a).

Závěrem lze konstatovat, že rozhodování žáků o další vzdělávací dráze bylo velkou měrou ovlivněno rodinným prostředím a interakcemi v rodině. Při interpretaci výsledků je třeba vzít v úvahu skutečnost, že adekvátní přístup studovaných rodičů byl dán jejich specifiky, tedy vyšším dosaženým vzděláním, které se promítá do vnímání důležitosti volby další vzdělávací dráhy rodiči a v rodičovských přístupech (srov. Katrňák, 2004; Hladío, 2010). Při volbě další vzdělávací dráhy rodiče otevřeně komunikovali se žákem, poskytovali mu své rady, informace, předávali zkušenosti a o rozhodování se aktivně zajímali. Lze předpokládat, že pokud by byly pro výzkum zvoleny případy s jinými charakteristikami rodičů, tato skutečnost by se odrazila v odlišném průběhu rozhodování žáků.

Domníváme se, že zjištěné skutečnosti implikují směr dalšího výzkumu. Interindividuální rozdíly v průběhu rozhodování žáků o další vzdělávací dráze jsou významně ovlivněny nejenom sociálním prostředím, ve kterém žáci vyrůstají, ale i jejich kariérovou zralostí (srov. Super, 1983), resp. kariérovou připraveností (srov. Crites, 1973). Průchod popsanými fázemi volby další vzdělávací dráhy je nezbytné dále zkoumat ve vztahu k celkové kariérové připravenosti žáků, která je dána stupněm kariérové rozhodnosti, kariérového plánování, kariérového zkoumání a profesní identity. Neméně významným úkolem je ověřit identifikovaný model na reprezentativním vzorku žáků.

Literatura

- ALTMAN, J. H. Career Development in the Context of Family Experiences. In FARMER, H. (Ed.). *Diversity and Women's Career Development: From Adolescence to Adulthood*. Thousand Oaks: Sage, 1997, s. 229–242. ISBN 978-0-7619-0490-8.
- CRITES, J. O. *Career Maturity Inventory: Theory and Research Handbook*. Monterey, CA: CTB/McGraw-Hill, 1973.
- ESBROECK, R., TIBOS, K., ZAMAN, M. A Dynamic Model of Career Choice Development. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 2005, roč. 5, č. 1, s. 5–18. ISSN 1573-1782.
- FOSKETT, N. H., HESKETH, A. J. Constructing Choice in Contiguous and Parallel Markets: Institutional and School Leavers' Responses to the New Post-16 Marketplace. *Oxford Review of Education*, 1997, roč. 23, č. 3, s. 299–319. ISSN 0305-4985.
- GATI, I., ASHER, I. The PIC Model for Career Decision Making: Prescreening, In-Depth Exploration, and Choice. In LEONG, F. T. L., BARAK, A. (Eds.). *Contemporary Models in Vocational Psychology: A Volume in Honor of Samuel H. Osipow*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2009, s. 6–54. ISBN 978-0-8058-2666-1.
- GERMEIJS, V., VERSCHUEREN, K. High School Students' Career Decision-making Process: Development and Validation of the Study Choice Task Inventory. *Journal of Career Assessment*, 2006, roč. 14, č. 4, s. 449–471. ISSN 1069-0727.
- GINZBERG, E. et al. *Occupational Choice: An Approach to a General Theory*. New York: Columbia University Press, 1951. ISBN 978-0-2310-1846-3.
- HARTUNG, P. J., PORFELI, E. J., VONDRACEK, F. W. Child Vocational Development: A Review and Reconsideration. *Journal of Vocational Behavior*, 2005, roč. 66, č. 3, s. 385–419. ISSN 0001-8791.
- Highlights from Education at a Glance 2009*. Paris: OECD Publishing, 2009. ISBN 978-92-64-06372-3.
- HIRSCHI, A., LÄGE, D. The Relation of Secondary Student's Career Choice Readiness to a Six-phase Model of Career Decision-making. *Journal of Career Development*, 2007, roč. 34, č. 2, s. 164–191. ISSN 0894-8453.
- HLAĐO, P. Vliv sociálního okolí na kariérové rozhodování žáků při přechodu do vyššího sekundárního vzdělávání. *Pedagogická orientace*, 2010, roč. 20, č. 3, s. 66–81. ISSN 1211-4669.
- HLAĐO, P. *Volba další vzdělávací dráhy žáků základních škol v kontextu rodiny*. Brno, 2009. 230 s. Disertační práce (Ph.D.). Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra pedagogiky.

- HOLLAND, J. L. *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. ISBN 0-9119-0727-0.
- HOŘÁNKOVÁ, V. *Metodická příručka poradce pro volbu povolání*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-24-4.
- HŘEBÍČEK, L. *Výchova a profesionální orientace*. Praha: SPN, 1987.
- KATRŇÁK, T. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Slon, 2004. ISBN 80-86429-29-6.
- KETTERSON, T. U., BLUSTEIN, D. L. Attachment Relationships and the Career Exploration Process. *The Career Development Quarterly*, 1997, roč. 45, č. 2, s. 167–178. ISSN 0889-4019.
- KRACKE, B. Parental Behaviors and Adolescents' Career Exploration. *The Career Development Quarterly*, 1997, roč. 45, č. 4, s. 341–350. ISSN 0889-4019.
- KŘÍŽOVÁ, E., TRHLÍKOVÁ, J., ÚLOVCOVÁ, H. *Přechod absolventů maturitních oborů SOU do praxe a jejich uplatnění na trhu práce: šetření absolventů středního odborného vzdělání s maturitní zkouškou a s odborným výcvikem tři roky od ukončení studia*. Praha: NÚOV, 2008.
- MILES, M. B., HUBERMAN, A. M. *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1994. ISBN 978-0-8039-5540-0.
- PAVELKOVÁ, I. *Motivace žáků k učení: perspektivy orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2002. ISBN 80-7290-092-7.
- Profi-volba z deváté třídy*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-216-4.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-722-8.
- SMETÁČKOVÁ, I. (Ed.). *Genderové aspekty přechodu žáků a žákyň mezi vzdělávacími stupni*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zaktovené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- SUPER, D. E. A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development. *Journal of Vocational Behavior*, 1980, roč. 16, č. 3, s. 282–296. ISSN 0001-8791.
- SUPER, D. E. A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development. In BROWN, D. (Ed.). *Career Choice and Development*. New York: Jossey-Bass, 1996, s. 197–261. ISBN 0-7879-5741-0.
- SUPER, D. E. Assessment in Career Guidance: Toward Truly Developmental Counseling. *Personnel and Guidance Journal*, 1983, roč. 61, č. 9, s. 555–562. ISSN 0031-5737.
- TRHLÍKOVÁ, J., VOJTĚCH, J., ÚLOVCOVÁ, H. *Připravenost absolventů středních odborných škol na uplatnění v praxi: srovnání situace absolventů středního odborného vzdělávání s výučním listem, s maturitou i odborným výcvikem a s maturitou tři roky od ukončení studia*. Praha: NÚOV, 2008a.
- TRHLÍKOVÁ, J., VOJTĚCH, J., ÚLOVCOVÁ, H. *Rozhodování žáků při volbě vzdělávací cesty a úspěšnost vstupu na trh práce: sonda založená na šetření absolventů středních škol, kteří se zúčastnili jako patnáctiletí výzkumu PISA-2003 a vybraného vzorku jejich zaměstnavatelů*. Praha: NÚOV, 2008b.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- WALTEROVÁ, E., GREGER, D., NOVOTNÁ, J. (Eds.). *Přechod žáků ze základní školy na střední školu: pohledy z výzkumů*. Brno: Paido, 2009a. ISBN 978-80-7315-179-9.
- WALTEROVÁ, E., GREGER, D., NOVOTNÁ, J. *Volba střední školy ve vzdělávací dráze žáků*. Brno: Paido, 2009b. ISBN 978-80-7315-178-2.

WHITE, P. *Education and Career Choice: A New Model of Decision Making*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 978-1-4039-8623-8.

O autorovi

PhDr. PETR HLAĐO, Ph.D., pracuje jako odborný asistent na Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy univerzity v Brně. Dlouhodobě se zabývá přípravou žáků základních škol na volbu další vzdělávací dráhy a kariérovým poradenstvím.

Kontakt: hlado@mendelu.cz

About the author

PETR HLAĐO works as Assistant Professor at the Institute of Lifelong Learning of Mendel University, Brno. He has long been involved in the problems of the choice of further educational pathways and career counselling with lower secondary school pupils.

Contact: hlado@mendelu.cz